

Кудымшо теме: Марий йылме

26. Коло кудымшо урок: Ото

I. Text

Ик тымык ото уло мемнан элыште,
 Шога тудо ото кугу ер серыште.
 Тушто ладыра деч ладыра пушенге кушкеш.
 Тушто мотор деч мотор саска шочеш.
 Тушто, ужар лышташ лонгаште, шўшпык мура.
 Тудо ото гыч ерышке яндар памаш йога.
 Тушто шудыжат ужаргырак,
 Тушто пеледышыжат сылнырак.
 Тудо отым мый йоратем,
 Тушто пушенге руышым мый вурсем.

Тиде почеламутым Сергей Григорьевич Чавайн (1888–1937) 1905-ше ий 2-шо декабрьште Озан тунуктышо семинарийыште тунеммыж годем возен.

«Ото» почеламут – романтике кумылан произведений. Уло содержанияйже калык мурым, йомакын ойсавыртышым ушештара. Шочмо калыкмутышто самырык виян ен-влакым ужар ото, шарвак тумо дене тагастарыме. Марий-влак, нарашта пушенгым чаманаш кўлеш манын, шотленит, чодыра лонгасе мотор ерым, корем пундаш гыч шырге йоген лекше изи памашым йоратен моктенит, нунын нерген сылне мутым шонен луктынит, вийыштым, моторлыкыштым чапландаренит.

«Ото» почеламут возалтмешке, марий литератур шытен лекташ гына тўналын улмаш. Эше 19-ше курымыштак южо серызе-просветитель-влак марла ойлымашым, этнографий сынан очеркым возаш пижынит, школлан книгаам ямдыленит. С. Чавайнын произведенийже шочмеке, марий литератур чынже денак сылнымутаныш савырнен. Сергей Григорьевичын мурпашаже ойыртемынак совет пагытыште чот пеледын. Сылнымутым тудо «Элнет» романже, «Мўкш отар» музыкальный драмыже, «Акпатыр» исторический трагедийже, шуко почеламут да мурыз дене пойдарен.

С. Чавайн шуко возаш шонен пыштен улмаш, но тудын ўмыржў лугыч кўрылтын, 1937-ше ийыште репрессий жапыште тудым лўен пуштынит.

Марий калык уста эргыжым кўкшын акла да пагала, вет тудын ойпогыжо марий йылме да литературлан виянашышт суапле тўналтышым ыштен коден.

С. Чавайнын илыме верже кызыт Чавайнур маналтеш. Тушто 1961-ше ийыште тоштерыш ыштыме. А 1978-ше ийыште С. Чавайнлан Йошкар-Олаште памятникым почмо. Кажне ийын тушто серызын шочмо кечын сылнымут пайрем эртаралтеш.

Калыкмут

Уш – оза, шинчымаш – уна.

II. Vocabulary

виян	strong, powerful	пойдараш (-ем)	to enrich
возалташ (-ам)	to be written	произведений	work (of art, literature)
вурсаш (-ем)	to scold	просветитель	educator
драме	drama	пундаш	bottom
исторический	historical	пушташ (-ам)	to kill
йогаш (-ем)	to flow, to stream	репрессий	repressions
йоген лекташ (-ам)	to flow out	романтике	romance
йомак	fairy tale	семинарий	training college (historically)
кўкшö	high	содержаний	content, substance
кўкшын	highly	суапле	noble, splendid
кўрылташ (-ам)	to tear, to be torn	сылнымут	literature, creative writing
лонга	(here:) thicket	сылнымутан	literary, artistic
лонгаште	amidst, in the middle of /see IV.5./	танастараш (-ем)	to compare
лугыч	interrupting, cutting short (used in expressions)	трагедий	tragedy
лўен пушташ (-ам)	to shoot dead	тудо	(here:) that /see IV.7./
лўяш (-ем)	to shoot	тумо	oak
лышташ	leaf	тўналтыш	beginning
мокташ (-ем)	to praise	тымык	quiet, calm
музыкальный	musical, music	уло	(here:) whole, entire /see IV.2./
мурпаша	poetry, literary works	уш	mind, intellect
нарашта	young, virgin, innocent	ўмыржö лугыч кўрылтын	(s)he met with an untimely end
ойлаш (-ем)	to talk, to speak, to tell, to say	чаманаш (-ем)	to pity
ойлымаш	story	чапландараш (-ем)	(here:) to glorify, to sing the praises
ойпого	creations, works	чынже денак	indeed, really
ойсавыртыш	turn of speech, saying	шарвак	branchy, spreading
ойыртемын	especially, particularly	шинчаш (-ем)	to know /see IV.6./
отар	apiary	шинчымаш	knowledge
ото	grove	шонен лукташ (-ам)	to think up
пагалаш (-ем)	to respect, to honor	шонен пышташ (-ем)	to decide
памаш	spring (of water)	шўшпык	nightingale
памятник	monument, statue, memorial	шырге	calmly, regularly
пеледаш (-ам)	to flower, to blossom, to bloom	шыташ (-ем)	to sprout, to crop up
пижаш (-ам)	to stick to; to start, to begin /see IV.4./	шытен лекташ (-ам)	to sprout, to crop up
		ыштен кодаш (-ем)	to make, to leave, to lay
		яндар	clean, clear

III. Grammar

1. Gerund in *-меш(ке)* (gerund of future action):

Formation: The gerund suffix *-мешке* (long form) or *-меш* (short form) is added to the verbal stem. First conjugation verbs with a verbal stem ending in certain consonant clusters are automatically simplified – see 6.III.1. (page 98). In the second conjugation the word-final *-e/-o/-ö* becomes *-ы* before the ending is added.

	Infinitive		Verbal stem	Gerund
Conjugation I	лудаш (-ам)	to read	луд-	лудмеш(ке)
	толаш (-ам)	to come	тол-	толмеш(ке)
	кочкаш (-ам)	to eat	кочк- (> коч-)	кочмеш(ке)
	лекташ (-ам)	to leave	лект- (> лек-)	лекмеш(ке)
Conjugation II	вучаш (-ем)	to wait	вучо-	вучымеш(ке)
	ышташ (-ем)	to do	ыште-	ыштымеш(ке)
	каяш (-ем)	to go	кае-	кайымеш(ке)
	пуаш (-эм)	to give	пуо-	пуюмеш(ке)

The long and short forms of the gerund suffix are synonymous, the shorter form being somewhat more frequent. It is, however, important to note that possessive suffixes or particles such as *-ат* or *-ак* can only be added to the long form (see below).

Usage: The gerund in *-меш(ке)* has two major usages.

1) It can be used to denote an action occurring subsequently to the action expressed by the main conjugated verb (regardless of what tense this verb is in). Thus, it can usually be translated into English as ‘before (doing something)’ or ‘until (doing something)’. The gerund in *-меш(ке)* contrasts with the gerund in *-мек(е)* which expresses a prior action ‘after (doing something)’ – see 18.III.2. (page 240).

Школыш <u>кайымешке</u> , Вачи коваж дене ялыште илен.	Before starting school (until he started school) Vachi lived with his grandmother in the countryside.
Пашаш <u>кайымешке</u> , мый кечывал кочкышым ямдылем.	Before going to work, I'll prepare lunch.
Сай специалист <u>лиймешке</u> , шуко тунемман да пашам ыштыман.	You have to study and work a lot before you'll be a qualified specialist.

2) It can be used as the equivalent of English ‘instead of, rather than (doing something)’.

Телевизорым кече мучко <u>ончымешке</u> , ечым нал да чодыраш мунчалте.	Rather than spending all day watching television, take your skis and go skiing in the forest.
Жапым яра <u>эртарымешке</u> , пакчаш кае да аватлан полшо.	Instead of killing time, you should go in the garden and help your mother.
Ойгырен <u>шинчымешке</u> , иктаж-могай пашам ыште.	Instead of sitting around worrying, you should do some work.

Indicating the agent of the gerundial action: In the sentences given above the agent of the gerundial action is the same as the agent of the finite verb in the main clause and remained unmarked. *Школыш кайымешке, Вачи коваж дене ялыште илен.* 'Before starting school Vachi lived with his grandmother in the countryside.' (The agent of both activities is Vachi.) In many cases, however, the agent of the gerundial action will not be the same as the agent of the finite verb in the main clause. In such cases, the agent of the gerund must be marked in one of the following ways:

a) Agent of the gerundial action is a pronoun ('before *he* went to school', 'until *we* return'):

In such a case a possessive suffix can be added to (the long form of) the gerund – cf. the following table.

	лудаш > лудмешке	кочкаш > кочмешке
1Sg	лудмешкем	кочмешкем
2Sg	лудмешкет	кочмешкет
3Sg	лудмешкыже	кочмешкыже
1Pl	лудмешкына	кочмешкына
2Pl	лудмешкыда	кочмешкыда
3Pl	лудмешкышт	кочмешкышт

	каяш > кайымешке	мураш > мурымешке
1Sg	кайымешкем	мурымешкем
2Sg	кайымешкет	мурымешкет
3Sg	кайымешкыже	мурымешкыже
1Pl	кайымешкына	мурымешкына
2Pl	кайымешкыда	мурымешкыда
3Pl	кайымешкышт	мурымешкышт

Мӱнгыш <u>толмешкем</u> , н'игуш ит кай.	Don't go anywhere till I get home.
Канаш <u>кудалмешкышт</u> , ме эше кок гана вашлийына.	We'll meet another two times before they leave on their holiday.

It is also possible to use the genitive form of the pronoun along with the suffixed form of the gerund: *мыйын лудмешкем, тыйын кочмешкет*, etc. The agent can also be indicated with the genitive form of the pronoun alone: *мыйын лудмеш(ке), тыйын кочмеш(ке)*.

Мыйын <u>пӱртылмешкем</u> , йоча-влакем чыла урокым ыштен пытарышт.	The children had finished all their homework before I got home.
Тудын <u>ойлымешке</u> , мый ик-кок мутым каласынем.	Before (s)he speaks, I'd like to say a word or two.
Мемнан <u>мурымешкына</u> , нуно эше эрвелмарий куштымашым ончыктат.	Before we sing, they will be showing an Eastern Mari dance.

b) Agent of the gerundial action is a noun ('before *the boy* went to school', 'until *the children* return'):

Here the agent of the gerundial action can be either in the nominative or the genitive. As a tendency, inanimate nouns occur in the nominative and animate nouns in the genitive. In the

latter case the gerund usually has a possessive suffix (third person singular or plural): *кўтў толмешке* 'before the herd comes/came', *Ивук толмешке ~ Ивукын толмешкыже* 'before Ivuk comes/came', *Сапаевмытын толмешкышт* 'before the Sapayevs come/came'.

Занятий <u>тўналмешке</u> , эше лу минут кодын.	Ten minutes remained before (until) the class began.
Автобус <u>кайымешке</u> , эше лу минут кодын.	There are ten minutes left till the bus leaves.
Мый йолташ ўдырем дене, кече <u>лекмешке</u> , ола мучко коштым.	I walked around town with my girlfriend till the sun came up.

Ача-аватын <u>пўртылмешкышт</u> , омсам н'игўлан ит поч!	Before your parents get home, don't open the door to anybody!
Эвикан <u>каласымешкыже</u> , пашам она тўнал.	Before Evika tells us to, we will not start our work.
Уна-влакын <u>толмешкышт</u> , чыла кочкышым <u>ямдылен шукташ кўлеш</u> .	Before the guests arrive, we need to get all the food ready.

Note that the gerund in *-меш(ке)* expresses only that the action occurs subsequently to something else. Whether it should be translated with the present or past tense depends on the context.

Авада <u>толмешке</u> , те мом ыштеда?	Before your mother comes, what will you do?
Авада <u>толмешке</u> , те мом ыштышда?	Before your mother came, what did you do?

A parallel form of the gerund in *-меш(ке)* is the participial construction with the postposition *деч ончыч*.

Пенсийыш <u>лекме деч ончыч</u> туныктышо Кужэгерыште илен.	Before retiring, the teacher lived in Kuzhenger (Russian <i>Куженер</i>).
Пенсийыш <u>лекмешке</u> , туныктышо Кужэгерыште илен.	

2. Compound past tense IV:

Formation: The compound past tense IV is formed by adding the particle *улмаш* to the simple past tense II forms of the verb. This applies to both conjugations and to both the positive and the negative forms. Thus in appearance it differs from the compound past tense III – see 22.III.3. (page 288) – only in that it employs *улмаш* instead of *ыл'е*.

Conjugation I: лудаш		
	Positive	Negative
1Sg	лудынам улмаш	лудын омыл улмаш
2Sg	лудынат улмаш	лудын отыл улмаш
3Sg	лудын улмаш	лудын огыл улмаш
1PI	лудынна улмаш	лудын огынал (онал) улмаш
2PI	лудында улмаш	лудын огыдал (одал) улмаш
3PI	лудыныт улмаш	лудын огытыл улмаш

Conjugation II: возаш		
	Positive	Negative
1Sg	возенам улмаш	возен омыл улмаш
2Sg	возенат улмаш	возен отыл улмаш
3Sg	возен улмаш	возен огыл улмаш
1PI	возенна улмаш	возен огынал (онал) улмаш
2PI	возенда улмаш	возен огыдал (одал) улмаш
3PI	возеныт улмаш	возен огытыл улмаш

Usage: The compound past tense IV is used to denote an action that preceded another action, or is interrupted by it. The usage of this tense can indicate that an action was not directly observed, but inferred. In this aspect, it is comparable to the compound past tense II – see 19.III.5. (page 257) – but contrasts with the compound past tenses I – see 17.III.4. (page 225) – and compound past tense III. Especially in the first person singular and plural, it can also indicate that an action was unexpected.

<u>Иленыт улмаш</u> кугызаж ден куваже.	There once lived an old man and an old woman.
<u>Ожно тиде библиотеке гыч тудо ик книгам налын улмаш.</u>	Earlier (s)he had borrowed one book from this library.
Мый шинченат омыл, В. Богородицкий Царевококшайскыште <u>шочын улмаш.</u>	I hadn't known that V. Bogorodickij was born in Tsarevokokshaysk.
«Ото» почеламут возалтмешке, марий литератур шытен лекташ гына <u>тўналын улмаш.</u>	Before the poem "The Grove" was written, Mari literature had only just begun to arise.
<u>Ондалалтынам улмаш.</u>	I was cheated, as it turned out.

улаш (-ам) in the compound past tense IV:

	Positive	Negative
1Sg	лийынам улмаш	лийын омыл улмаш
2Sg	лийынат улмаш	лийын отыл улмаш
3Sg	лийын улмаш	лийын огыл улмаш
1PI	лийынна улмаш	лийын огынал (онал) улмаш
2PI	лийында улмаш	лийын огыдал (одал) улмаш
3PI	лийыныт улмаш	лийын огытыл улмаш

Йынгыртымем годым Йыван метрошто <u>лийын улмаш</u> , садлан телефоным колын огыл.	When I called, Yyvan was in the metro, so he didn't hear the phone.
Ончыгече театрыште <u>лийын одал улмаш</u> .	You weren't in the theater the day before yesterday.

IV. Words and word usage

1. Superlative construction with *деч* 'from, of':

The postposition *деч* can be used to create an alternative superlative construction. Note that the adjectives are not marked as comparatives or superlatives morphologically in Mari.

Тушто <u>мотор деч мотор</u> саска шочеш.	The most beautiful of flowers grow there.
<u>Сай деч сай</u> илышым тыланем.	I wish you the very best in life.

2. Adjectival usage of *уло*:

The verbal form *уло* '(there) is, (there) exists' – see 8.III.6. (page 123) – can also be used as an adjective meaning 'whole, entire'.

Тиде ен <u>уло тўням</u> ужын.	This person has seen the whole world.
<u>Тудо уло вийжым</u> пыштен.	(S)he invested all his/her strength.
<u>Уло зал тудын модмыжым</u> совым кырен вашлийын.	The whole room met his acting with applause.

3. Auxiliary constructions:

Note the usage of the following verbs in auxiliary constructions – see 17.III.5. (page 226):

a) *лекташ (-ам)* 'to go, to leave': This verb can be used to express finality or completeness, but also that an activity is sudden or unexpected. It can be coupled with transitive and intransitive verbs in this function.

«Ото» почеламут возалтмешке, марий литератур <u>шытен лекташ</u> гына тўналын улмаш.	Before the poem "The Grove" was written, Mari literature had only just begun to arise.
Йыван Кырля нелылыкым <u>сенен лекташ</u> тыршен.	Yyvan Kyrlya attempted to overcome hardships.

It is also coupled with intransitive verbs to indicate a directionality – a movement out of something.

корем пундаш гыч шырге <u>йоген лекше</u> изи памаш	small spring that calmly flows out of the bottom of a ravine
Йоча уремыш <u>куржын лекте</u> .	The child came running out into the street.

b) *лукташ (-ам)* 'to lead out': This verb is coupled with transitive verbs to express finality, or the creation of an object.

Йоча йомакым <u>шонен луктын</u> .	The child thought up a fairy tale.
Марий Элысе заводлаште могай <u>продукцийым ыштен луктыт</u> ?	What kind of goods are produced in the factories of Mari El?

It can also be used as the transitive counterpart of *лекташ (-ам)* as a directionality marker, also marking a movement out of something, but coupled with transitive verbs.

От пале, молан тудым паша гыч <u>поктен луктыныт</u> ?	Don't you know why (s)he was driven from her job?
Канавыш шунгалтше машинам таче гына <u>шўдырен луктыныт</u> .	They only pulled the car that went into the ditch out of it today.

4. *пижаш (-ам)*:

In its basic meaning, this verb means 'to stick, to adhere'. It can also be used in the meaning of 'to start, to begin', in combination with the infinitive of another verb.

У романым кунам возаш <u>пижыда</u> ?	When will you start writing a new novel?
Шочмо гыч экзаменлан ямдылалташ <u>пижам</u> .	I'll start preparing for the exam on Monday.
Ивановмыт ўмаштак у пўртым чогаш <u>пижыныт</u> .	The Ivanovs started building a new house last year.

5. *лонгаште* 'amidst, in the midst of, in', *лонгаш(ке)* 'into (the middle of), amidst':

The inessive and illative forms of the noun *лонга* 'thicket' can be used as postpositions.

<u>Чодыра лонгаште</u> таргылтышым вашлияш лиеш.	You can meet forest spirits in the midst of the woods.
<u>Кече пыл лонгашке</u> шылын.	The sun hid amidst the clouds.

6. *шинчаш (-ем)* 'to know':

This word is a synonym of the verb *палаш (-ем)*, though its usage is somewhat more restricted. While *палаш (-ем)* can also be used in the sense of knowing someone personally (*Мый Ивановым палем*. 'I know Ivanov.'), the verb *шинчаш (-ем)* is generally only used to indicate that one has knowledge of facts.

Скайпым кузе кучылташ, <u>шинчет</u> мо?	Do you know how to use Skype?
Полиглот-влак кузе тынар <u>шүко йылме дене кутырен моштат</u> , мый <u>ом шинче</u> .	I don't know how polyglots can speak in so many languages.
Ялыште илыметым <u>шинчен онал</u> .	We didn't know you live(d) in the countryside.

This verb is also a homonym of *шинчаш (-ем)* 'to sit'.

7. *тудо* 'he/she; that':

This word can serve as both a personal pronoun 'he/she', and a demonstrative pronoun 'that'.

<u>Тудо</u> Йошкар-Олаште ила.	(S)he lives in Yoshkar-Ola.
<u>Тудо отым</u> мый йўратем.	I love that grove.

V. Exercises

1. Form the gerund in *-меш(ке)* from the following verbs.

- 1) умылтараш (-ем)
- 2) пукшаш (-ем)
- 3) *паремаш (-ам)
- 4) полшаш (-ем)
- 5) йўаш (-ам)
- 6) йодаш (-ам)
- 7) лекташ (-ам)
- 8) ырыкташ (-ем)
- 9) манаш (-ам)
- 10) туныкташ (-ем)

* *паремаш (-ам)* 'to get better, to improve'

2. Add all possessive suffixes to the following gerunds in *-мешке*.

- 1) эртымешке
- 2) куржмешке
- 3) вучымешке
- 4) ыштымешке
- 5) кын'елмешке

3. Translate the following sentences into English.

- 1) *Телевизорым ончымешке, урокым *лучо ыште.
- 2) Канымешкына, эше кок арня пашам ыштыман.
- 3) *Машина дене коштмешке, *велосипед дене кошт, вара тазалыкет сай лиеш.
- 4) *Тамакым *шупшмешке, ече дене мунчалтыза.
- 5) Тиде йодышым рашемдымешке, вес пашам ом тўнал.
- 6) *Пий опташ тўналмешке, *маскам ужынат омыл.
- 7) *Акамын толмешкыже, чыла пашам *ыштен шуктенам.
- 8) *Студент-влакын *дипломым налмешкышт, ик *тылзе гына кодо.
- 9) Нуно унам *шер теммеш пукшышт.
- 10) Вескана ужмешке!

* *телевизор* 'television, TV set', *лучо* 'rather, better, (you/...) should', *машина* 'car', *велосипед* 'bicycle', *тамак* 'tobacco', *шупшаш (-ам)* 'to smoke', *пий* 'dog', *маска* 'bear', *ака* '(elder) sister', *студент* 'student', *ыштен шукташ (-ем)* 'to complete, to get done', *диплом* 'diploma', *тылзе* 'moon; month', *шер теммеш* 'to one's heart's content (lit. till one's desire is full)'

4. Match the clauses marked with 1–6 with one of the main clauses marked with a–f.

- 1) Мыйын толмешкем, ...
 - 2) Жапым *яра эртарен *шинчымешке, ...
 - 3) *Поезд кайымешке, ...
 - 4) Аван пөртылмешкыже, ...
 - 5) Пашам *ыштен пытарымешке, ...
 - 6) Серышым возымешке, ...
- a) ... н'игуш ида кай, мыйым *вучалтыза!
 - b) ... шўрымат шолтенам, пөлекымат ямдыленам: вет таче **8-ше март.
 - c) ... корныш иктаж-могай кочкишым налын *шуктыман.
 - d) ... лучо марий книгама луд.
 - e) ... ончыч Йыванын *адресшым пален налман.
 - f) ... айда она кане: тыге вашкерак лиеш.

* *яра* 'idly', *шинчаш* (-ем) 'to sit', *поезд* 'train', *ыштен пытараш* (-ем) 'to finish (tr.)', *вучалташ* (-ем) 'to wait (a bit)', *шукташ* (-ем) 'to manage', *адрес* 'address'

** International Women's Day

5. Transform the following sentences following the model given. *Пенсийыш лекме деч ончыч авам университетшыште пашам ыштен.* > *Пенсийыш лекмешке авам университетшыште пашам ыштен.*

- 1) Аважын толмо деч ончыч Мичу кас кочкишым ямдылен.
- 2) *Спектакль тўналме деч ончыч ме театр тоштерым ончен лекна.
- 3) Пашаш кайыме деч ончыч мый кевытыш *миен тольым.
- 4) Институтыш *тунемаш пұрымо деч ончыч тудо күшто пашам ыштен?
- 5) Кочкаш шичме деч ончыч кидым мушкаш күлеш.

* *спектакль* 'performance, show (theater)', *миен толаш* (-ам) 'to visit, to drop in' *тунемаш пұраш* (-ем) 'to enter (an educational institution)'

6. Rewrite the following sentences using the second and third persons singular and the first, second and third persons plural in place of the first person singular.

- 1) Мый лектынам улмаш.
- 2) Мый лектын омыл улмаш.
- 3) Мый конденам улмаш.
- 4) Мый конден омыл улмаш.

7. Negate the following sentences.

- 1) Тудо С. Чавайнын произведенийжым лудын улмаш.
- 2) Тудо венгр йылмым тунемын улмаш.
- 3) Туныктышо мыйын эргымым урокышто йодын улмаш.
- 4) Йоча шым шагатлан кын'елын улмаш.
- 5) Тудо ялыш каен улмаш.
- 6) Тунам Пөтыр олаште илен улмаш.

8. Complete the following sentences, putting the verb in parentheses into the compound past tense IV.

- 1) Мый паленат **омыл**, нуно Йошкар-Олаште кок кече (лияш).
- 2) Мый паленат **омыл**, tudo пьесым веле **огыл**, йомакымат (возаш).
- 3) Мый паленат **омыл**, «Ото» почеламутым 43 йылмыш (*кусараш).
- 4) Мый паленат **омыл**, те Тартушто (тунемаш).
- 5) Мый паленат **омыл**, *финн да венгр шанчызе-влак марий калык йўлам (шымлаш).

* *кусараш (-ем)* 'to translate', *финн* 'Finn; Finnish'

9. Translate the following sentences into English.

- 1) 2008-ше ийыште Турку олаште Чавайнын «Элнет» романжым финнла *савыктен луктыныт.
- 2) «Элнетым» лудын лектат гын, мылам пуэт?
- 3) *Циркыште *ончышо-влак ончыко кум маскам *вўден луктыныт.
- 4) Корныш *иканаште шўдў *байкер *кудал лектын.

* *савыкташ (-ем)* 'to print, to publish', *цирк* 'circus', *ончышо* 'viewer, spectator', *вўдаш (-ем)* 'to lead, to direct', *иканаште* 'simultaneously, at once', *байкер* 'biker', *кудалаш (-ам)* 'to drive, to ride'

10. Match the following adjectives with the fitting noun: *ужар*, *яндар*, *сылне*, *мотор*, *тыммык*, *кугу*, *самырык*, *ладыра*, *тале*.

- 1) ... ото
- 2) ... ер
- 3) ... пушенге
- 4) ... саска
- 5) ... лышташ
- 6) ... памаш
- 7) ... пеледыш
- 8) ... рвезе
- 9) ... серызе

11. Match up the synonyms.

1) палаш (-ем)	a) сылне
2) жап	b) пагыт
3) ладыра	c) самырык
4) мотор	d) шинчаш (-ем)
5) нарашта	e) шарвак

12. Answer the following questions relating to the text *Ото*.

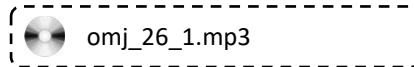
- 1) С. Чавайн могай ийыште шочын?
- 2) Кушто tudo тунемын?
- 3) Могай ийыште «Ото» почеламутым возен?
- 4) «Ото» почеламут мом ушештара?
- 5) С. Чавайнын могай произведенийжым паледа?

13. Read the following dialogue.

- «Ото» почеламут тыланет келша?
- Пеш сылне почеламут.
- Мыят тиде почеламутым йөрәтем. Тудо романтике кумылан произведений. Тудо мыланем калык мурым ушештара.
- Поэт марий пүртүсым, тудын ладыра пушенгыжым, яндар памашыжым йөрәта.
- Поэт пүртүсым веле огыл мокта, нарашта пушенге дене самырык ең-влакым танастара.
- Икманаш, тиде произведений марий калыклан шерге. Вет тудын дене марий сылнымутан литератур тўналын, манаш лиеш.

14. Familiarize yourself with the vocabulary, and listen to the following recording from *Mari E/ TV* about Sergey Chavayn on the occasion of the 126th anniversary of his birth on 6 October 2014. A transcript is given below.

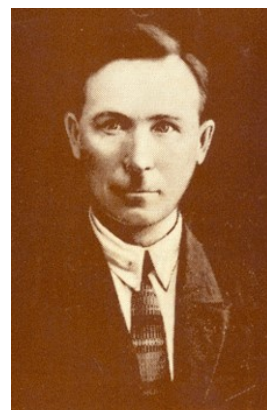
The recording is an excerpt of the video clip found at www.youtube.com/watch?v=FBMyjKgutqQ.

айдеме	human, person	почын пуаш (-эм)	to reveal, to show
вашлияш (-ям)	to meet	сылнымутчо	author, writer
жаплаш (-ем)	to respect, to honor	темаш (-ам)	to fill up (intr.); to pass (age)
комплекс	complex	тукым	generation
корно	(here:) line (of text)	тунамсе	of that time
лач(ак)	just, precisely; only	тунемше	student, pupil
моктеммут	praise, words of praise	тўрыс	completely, wholly, fully
негыз	foundation, base	ты	this /see 31.III.1. (page 382)/
негызым пышташ (-ем)	to found	шарналташ (-ем)	to remember, to recollect
ончылъен	pioneer, trailblazer	экспонат	exhibit, item of exhibit
писатель	writer, author		

Кумдан палыме айдемын шочмо кечыже – 6-шо октябрьште Сергей Чавайнын шочмыжлан 126 ий темеш. Марий литературлан негызым пыштыше уста писательым самырык тукум шарна да жапла. Тиде кечын рўдоласе школла гыч тунемше-влак Чавайнын чапкўжō воктене вашлийыныт, тудым порын шарналтеныт.

«Ик тымык ото уло мемнан элыште,
 Шога тудо ото кугу ер серыште.
 Тушто ладыра деч ладыра пушенге кушкеш.
 Тушто мотор деч мотор саска шочеш...»
 Сергей Чавайн

Кумдан палыме нине сылне корныла дене марий калыкын ик эн тале ончылъенже Сергей Чавайн 1905-ше ийыште марий литературлан тўналтышым пыштен. Лачак ты почеламут тудлан шке жапыштыже кугу чапым конден. Уста писательын «Ото» почеламутшым тачысе кечылан 50 йылмышке кусареныт. Лўмлō айдемын пайремже кажне ийын палемдалтеш. Ты кечын изижат-кугужат, сылнымутчыжат, шанче пашаенжат, тунуктышыжат – чыланат Сергей Чавайнлан шуко моктеммутым каласат. Тачысе кечылан уста писательын илыш корныжым, усталык пашажым, поян сылнымутшым литератур да этнографий комплекс арала. Тудым 1961-ше ийыште октябрь тылзыште почыныт. Тысе экспонат-влак писательын тунамсе илышыжым тўрыс почын пуат.